Stichting Struikelstenen Gooise Meren

Nieuwsbrief mei 2025

In april legde stichting Struikelstenen Gooise Meren weer struikelstenen in de stoepen van Bussum en Naarden om slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog te herdenken. Daarmee komt het aantal struikelstenen dat de stichting sinds 2023 heeft gelegd op 162. In totaal moeten er op termijn ruim 700 struikelstenen worden gelegd.

Ze glimmen weer

Op 15 maart hebben vrijwilligers onze struikelstenen in Gooise Meren schoongemaakt en opgepoetst. Dank aan hen, Restaurant Archibald voor de gastvrijheid en NLDoet voor het initiatief. Ze glimmen weer prachtig.

Mooi klusje bij NLdoet: struikelstenen oppoetsen

Welmoed de Lang

Gooisemeren ■ Struikelstenen boenen tot ze weer blinkend schoon zijn, dat doet Margreet de Broekert zaterdag in Gooise Meren in het kader van NLdoet. De stenen worden gelegd in de stoep voor huizen waar Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn weggevoerd en vermoord. De Broekert: „In de Talmoet staat: iemand leeft voort zolang hij herinnerd wordt. Dat vind ik een mooie gedachte."

„Op mijn knieën op de grond ja", vertelt De Broekert over de schoonmakklus van zaterdag. „Ik doe wel kniebeschermers om hoor. Ik ben ook al zeventig en ik ben zuinig op m'n". vertelt de Bussumse. In verschillende groepjes zullen ze de struikelstenen in Naarden en Bussum en in mindere mate Muiden en Muiderberg langsgaan. Het gaat om 165 struikelstenen (58 adressen), waarvan ze op 45 adressen gelegd zijn door de Stichting Struikelstenen Gooise Meren, bij wie ook de organisatie van de dag ligt. Handschoenen, lappen (geen schuurspons, want dat krast op het laagje messing dat bovenop zit) en water krijgen de vrijwilligers mee. „En je krijgt een soort tabe mee waarmee het zo weer schoon wordt. Die kost maar een paar euro geloof ik, maar dat gaat hartstikke goed."

Ceremonie

Het schoonmaken is geen landelijk initiatief, want er is geen landelijke organisatie voor de struikelstenen, vertelt De Broekert, die zelf ook betrokken is bij het Holocaust Comité Gooise Meren. „In elke gemeente of regio gebeurt het weer anders. In Gooise Meren is de methode uit Zeeland overgenomen, want daar gebeurt het echt op een hele gezellige manier. Eerst worden de huiseigenaren benaderd of ze akkoord gaan met een steen voor hun deur en als dat zo is, volgt bij de plaatsing een soort ceremonie die wordt begeleid door Janine Boulink, voorzitter van de stichting. Vaak vertellen nabestaanden over hun omgekomen familieleden, er wordt meestal een gedicht voorgedragen, gebeden voorgedaan, mezen uitgedeeld en soms muziek gespeeld. Na afloop kunnen alle aanwezigen, naar joods gebruik, een steentje leggen. Bloemen vergaan, steentjes niet. Er wordt echt serieus bij de overledenen stil gestaan."

Margreet de Broekert: „In de Joodse traditie geldt: iemand leeft voort zolang hij herinnerd wordt. Dat vind ik een mooie gedachte." FOTO STUDIO KATENKAMP

NLdoet is vandaag en komende zaterdag

Het Oranje Fonds houdt de jaarlijkse vrijwilligersactie NLdoet vandaag en morgen. In het hele land kunnen vrijwilligers helpen door bijvoorbeeld een buurtcentrum op te knappen of te wandelen met een oudere. Iedereen die wil, kan een dagje meehelpen. Op www.nldoet.nl staan alle deelnemende acties verzameld. Het boenen van de struikelstenen is één van de ruim 7000 activiteiten.

Josef Mengele

Toch is er ook weerstand tegen de struikelstenen, weet De Broekert. „Een Joodse vriendin van mij is er geen voorstander van. Zij zegt, nu lopen ze weer over ons heen. Daarnaast richten we ons nu alleen op de vermoorde Joden, terwijl er door Nederlanders ook veel Joodse mensen gered zijn. Haar standpunt snap ik ook."

Het compromis van De Broekert is om de stenen dan in ieder geval goed schoon te houden. Ze werd ooit geraakt door de eerste twee stenen die in Gooise Meren in zijn gelegd zijn: voor de vader en zus van Ernst Verduin voor Burgemeester Jacoblaan 56. „Ik zag dat ze helemaal zwart waren. Wanda, de zus van Ernst, is bij de experimenten van kamparts Josef Mengele omgekomen. Bij haar is tyfus ingespoten. Dat raakt je enorm. Je wil dan wel dat zo'n steen er netjes bijligt. Op de website van de stichting staan ook alle verhalen bij de stenen en daar staat ook: Zolang je naam genoemd wordt, ben je niet vergeten. Daarom vind ik het initiatief toch heel mooi."

Fotoscan van Google Foto's

Terugblik legging april

Op 2 april zijn er negenentwintig struikelstenen gelegd verdeeld over zes adressen. Bij iedere legging worden huidige bewoners, omwonenden, eventuele nabestaanden en scholen uitgenodigd. Er was dit keer ook op elk adres een vertegenwoordiger van het College van B&W aanwezig. Stichting Struikelstenen Gooise Meren zorgt voor het voorlezen van de levensverhalen, het uitspreken van herdenkingsgebeden, het voorlezen van een gedicht en het noemen van de namen.

Wij kijken terug op een heel bijzondere dag, waar we op elk adres weer mochten rekenen op de voordracht van gedichten door Gaston Bannier. Ook zijn wij rabbijn Menno ten Brink van de LJG en Amir

Mensen

Stichting Struikelstenen plaatst 29 stenen in Bussum en Naarden

BUSSUM/NAARDEN Stichting Struikelstenen Gooise Meren plaatst op woensdag 2 april – in aanwezigheid van nabestaanden, omwonenden en basisschoolkinderen – 29 struikelstenen in de kernen Bussum en Naarden. Er worden onder andere stenen gelegd voor de familie Van Os, die woonachtig was aan Jan Toebacklaan 33. Het gezin bestond uit Albert Victor van Os, zijn vrouw Cora van Os-Franco Mendes en hun dochtertjes Thérèse Paulina en Suzette Charlotte.

Na de Duitse inval werden de anti-Joodse maatregelen stap voor stap steeds ingrijpender. In 1942 werden alle Joodse inwoners van het Gooi gedwongen om naar Amsterdam te verhuizen. Vanaf daar gingen ze op transport naar Westerbork. Vanuit Westerbork werd Cora als eerste gedeporteerd, op 3 augustus 1942 naar Auschwitz. Ze stierf daar op 5 augustus in de gaskamer. Een week later werden Albert en zijn dochtertjes op transport gezet naar Auschwitz. Albert van Os was op het moment van zijn dood 38 jaar oud, zijn vrouw Cora net 40. Hun dochtertjes Thérèse en Suzette waren toen respectievelijk 10 en 9 jaar oud.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden in Naarden, Bussum, Muiden en Muiderberg honderden personen gearresteerd en naar kampen afgevoerd. Meer dan zeshonderd Joden keerden niet terug; zij werden in kampen vermoord. Ter nagedachtenis aan deze slachtoffers plaatst Stichting Struikelstenen Gooise Meren struikelstenen in het trottoir of op straat voor hun laatste vrijwillige woonadres. Op deze wijze wordt de herinnering aan deze inwoners levend gehouden.

Belangstellenden zijn van harte uitgenodigd deze plechtige gebeurtenissen bij te wonen. Het programma voor 2 april is: 09.30 uur: Graaf Florislaan 15, Bussum, 10.15 uur: H. Kamerlingh Onnesweg 29, Bussum, 11.00 uur: Simon Stevinweg 4b, Bussum, 11.45 uur: Van Ostadelaan 7, Naarden, 12.30 uur: Van Ostadelaan 15, Naarden en 13.15 uur: Jan Toebacklaan 33, Naarden. Het volledige programma en de verhalen achter de plaatsingen zijn te vinden op de website: www.struikelstenengooisemeren.nl.

Fotoscan van Google Foto's

Betsalel van de Joodse Gemeente Bussum zeer dankbaar. Voor vele slachtoffers zijn geen graven en worden geen herdenkingsgebeden gezegd. De struikelstenen zijn kleine monumenten in de openbare ruimte en met het noemen van de namen worden de namen van de slachtoffers levend gehouden.

Graaf Florislaan 15

Bij de Graaf Florislaan 15 in Bussum waren zeer veel mensen aanwezig waaronder leerlingen van de Gooilandschool en ook van het Willem de Zwijgercollege. Dit vanwege de bijzondere band met deze school. Het gezin Norden bestond uit vader Gustaaf Norden (1887–1942), moeder Elisabeth Grietje Norden-Wolff (1889–1986) en hun drie kinderen Bettie, Leonie en Joop. De kinderen bezochten het Christelijk Lyceum (nu Willem de Zwijger College). Moeder Elisabeth dook onder bij een predikant in Zeist en overleefde als enige. Na de oorlog richtte zij het Norden-fonds op om financieel kwetsbare ouders van het Christelijk Lyceum te ondersteunen. Een fonds dat nog steeds bestaat. Nicole Lagendijk, rector van de school, gaf aan dat voortaan op 2 april altijd de struikelstenen door de leerlingen bezocht gaan worden om de herinnering warm te houden.

Alle levensverhalen worden zoals altijd na akkoord door nabestaanden gepubliceerd op onze website: www.struikelstenengooisemeren.nl. Op onze site treft u ook alle verhalen aan van de legging van 2 april jl.

Simon Stevinweg 4B en H. Kamerlingh Onnesweg 29

Heel veel leerlingen van de Vondelschool en de Sint Vitusschool waren aanwezig bij de Simon Stevinweg 4B. Hier werden maar liefst vijf struikelstenen gelegd voor de Familie Vos. De geschiedenis van deze familie is volledig terug te lezen hier. Op de H. Kamerlingh Onnesweg 29 waren juist weer veel leerlingen aanwezig van de Juliana Daltonschool, de Bussumse Montessorischool en van de Hoeksteen. Hier werden twee families herdacht: de families Polak en Rabinowitz. Zij waren alle twee voor de oorlog gevlucht uit Duitsland om te ontkomen aan het anti-joodse geweld en beperkende maatregelen. Ze hoopten, net als duizenden andere Duitse joden, hier veilig te zijn. Een andere overeenkomst is hun einde: beide gezinnen werden in 1943 in dezelfde trein gedeporteerd vanuit Westerbork naar hun eindbestemming Sobibor.

Veel scholen aanwezig bij legging

In totaal hebben maar liefst negen scholen een van de zes leggingen in april bijgewoond. Vrijwilligers hebben vooraf bij een aantal scholen ook lessen gegeven voorafgaand aan de legging. Zo hebben bijvoorbeeld leerlingen van de Sint Vitussschool prachtige klein herinneringsteentjes gemaakt, die zij na de plechtigheid bij de struikelstenen plaatsten.

Media-aandacht

Zowel in de Gooi- en Eemlander, GooiseMerenNieuws als GooiTV hebben ruimschoots aandacht besteedt aan de leggingen. Wilt u de artikelen nalezen? Hieronder staan de linkjes:

https://www.gooisemerennieuws.nl/mensen/mensen/352178/stichting-struikelstenen-plaatst-29-stenen-in-bussum-en-naarden

https://www.gooisemerennieuws.nl/mensen/mensen/353412/grote-belangstelling-bij-leggingen-van-struikelstenen-in-buss

https://www.gooisemerennieuws.nl/mensen/mensen/352211/elisbeth-grietje-norden-wolff-overleeft-als-enige-van-haar-ge

https://www.facebook.com/share/v/1HgriASRpe/

https://www.gooieneemlander.nl/regio/gooi-en-eemland/margreet-boent-tijdens-nldoet-de-struikelstenen-van-omgebrachte-joden-zolang-je-naam-genoemd-wordt-ben-je-niet-vergeten/48886265.html

Waar betalen we de stenen van?

Elke struikelsteen kost 150 euro. Ze worden met de hand gemaakt in Amsterdam. Waar betalen we al die stenen van? Zoals we bij elke legging vertellen, zijn we blij met de fondsen die we kregen van de Lakeland Foundation, de Provincie Noord-Holland, stichting Helder, de Reeders stichting en de Rabobank. Maar we zijn ook enorm dankbaar voor de bijdragen die we ontvangen van particulieren. Vaak zijn dat aanvragers, bewoners of buurtbewoners die een struikelsteen willen adopteren.

Ook de Historische Kring Bussum (HKB) mag hierbij niet onvermeld blijven. De HKB deelt onze activiteiten in hun nieuwsbrief en roept leden op stenen in hun straat te adopteren. Ook leveren ze daarbij zelf een mooie bijdrage. Ons werk wordt ook gedragen door het Holocaust Comité Gooise Meren, die onze

berichtgeving onder hun eigen volgers deelt. En de samenwerking met de gemeente Gooise Meren is ook goud waard. Wij zijn enorm dankbaar voor zoveel steun en draagvlak in deze gemeente.

Nog drie Leggingen in 2025

We hebben nog veel werk te doen. Dit jaar gaan we nog driemaal struikelstenen leggen. Hieronder treft u het programma van 25 juni a.s.. U bent uiteraard van harte welkom. In het najaar volgen nog twee leggingen op 5 en 12 november.

Programma voor het leggen van struikelstenen op woensdag 25 juni 2025

9.30 uur: Graaf Wichmanlaan 41, Bussum – 1 steen
Marie van Essen-Joles (1879-1943)

10.15 uur: Stadhouderslaan 2, Bussum – 2 stenen
Jacob Emanuel Souget (1921-1942)
Donald Workum (1919-1942)

11.15 uur: Nieuwe ’s-Gravelandseweg 40, Bussum – 2 stenen
Isaäc “Ies” Workum (1882-1943)
Sarlini Workum-de Paauw (1893-1943)

12.15 uur: Nassaupark 9, Bussum – 2 stenen
Siegfried Tikotin (1892-1944)
Dorothea Pauline Tikotin-Herrmann (1900-1945)

14.15 uur: Stadhouder Willem II Laan 14, Naarden – 2 stenen
Joseph Polak (1889-1944)
Duifina Polak-de Paauw (1897-1944)

15.15 uur: Godelindeweg 42, Naarden – 1 steen
Josephina van den Bergh-Roos (1882-1942)

16.15 uur: Hamerstraat 106, Bussum – 7 stenen
Abraham Zilverberg (1895-1943)
Jetje Zilverberg-Krant (1901-1943)
Esther “Elly” Zilverberg (1926-1944)
Lena Zilverberg (1931-1944)
Julia Zilverberg (1933-1944)
Sara Zilverberg (1935-1943)
Joseph Krant (1874-1943)